

Transakcijskoanalitični in psihoanalitični pogledi na detomor

Saša Kmet*

Prispevek v prvi vrsti obravnava (kaznivo dejanje) detomor(a), pojav pa pojasnjuje s pomočjo spoznanj psihoanalize in transakcijske analize, iz psihoanalize izhajajoče psihološke paradigme. Obsežnost psihoanalitičnih in transakcijskoanalitičnih pogledov na preučevano problematiko dovoljuje ustrezne in utemeljene ekskurze na številna povezana področja, kot je npr. psiho(pato)logija simbioze v delu, namenjenem transakcijski analizi, ter dvostranska (sodobna) materinsko-otroška tesnoba oz. »dramatičnost« z marsikdaj neslutnimi tragičnimi posledicami, zlasti z vidika psihoanalize. Tovrstno prepletanje dognanj obeh psiholoških smeri ponuja uvod v širše dožemanje obravnavane tematike, ki se zato po naravi stvari ne more spuščati v podrobnosti, vendar pa omogoča postavitev temeljev za nadaljnja preučevanja, ki jim ni mogoče odreči relevantnosti niti za psihološko usmerjeno kriminologijo niti za kazensko pravo, kjer je pozitivnopravna ureditev kaznivega dejanja detomora po avtorjevem stališču vse prej kot zadovoljujoče zastavljena.

Ključne besede: detomor, psihoanaliza, transakcijska analiza, kriminologija, kazensko pravo

UDK: 343.622 + 159.964.2

Uvodne misli

Detomor (še?) veljavni Kazenski zakonik (KZ; Ur. l. RS, št. 63/94, popr. 70/94, 23/99, 40/04) ureja v 130. čl. v poglavju o kaznivih dejanjih zoper življenje in telo: »*Mati, ki vzame življenje svojemu otroku med porodom ali takoj po porodu, dokler je še pod njegovim vplivom, se kaznuje z zaporništvom do treh let.*« Gre za milejšo obliko kaznivega dejanja umora po 127. čl., ki prinaša vrsto posebnosti (gl. npr. Deisinger 2002, str. 45–47). Storilka kaznivega dejanja detomora je lahko le otrokova mati, čas storitve pa je porod oz. obdobje po njem, ko je še mati pod vplivom poroda. Pozitivnopravna ureditev obravnavanega kaznivega dejanja je po mojem mnenju neustrezna oz. v najboljšem primeru le deloma ustrezna. Ker sem o kazenskopravnih vidikih problema že pisal na drugem mestu (Kmet 2007b, str. 18–20), se jih bom v pričujočem sestavku dotaknil zgolj v obsegu, ki bo nujno potreben. Moj namen je namreč osvetliti problematiko s kriminološko-psihološkim pristopom, temlječim na dognanjih transakcijske analize in psihoanalize.

Ko se bom spraševal, katere so tiste »okoliščine« oz. »motnje« (Deisinger 2002, 45), ki lahko posledično pripeljejo do umora lastnega potomca, bom v delu, namenjenem transakcijski analizi, ponudil in analiziral enega od možnih odgovorov, tj.

tisto psihološko stanje, ki v patološkem smislu odstopa od nujne vzpostavitve psihološke simbioze med materjo in otrokom. Ker gre prvenstveno za vprašanje kompleksnih osebnostnih značilnosti matere, je že na prvi pogled očitno, da bo šlo v večini primerov za patologijo, ki se bo pojavila že pred porodom, pa tudi o(b)stala po njem. Prav tako je treba takoj opozoriti, da je izkrivljena simbioza lahko vzrok za številne oblike destruktivnih ravnanj proti potomcem (v mislih imam zlasti zlorabljanje, zanemarjanje ipd.), ki so za psihologijo, kriminologijo in kazensko pravo vsekakor pomembne. Dotikal se bom torej široke palete otroku škodljivih patoloških pojavnosti, vendarle pa se bom vsaj na nekaterih mestih v večji meri osredotočil na vprašanja detomora. Za to ponujam dva razloga – najprej tako »zdravorazumsko« kot teoretično podprto predpostavko, da navedbe, ki se tičejo (naj)hujše oblike destruktivnosti, veljajo tudi za milejše manifestacije; sploh pa dejstvo, da bi vseobsežna obravnava daleč presega(a)la okvire tega prispevka.

V razdelkih, ki se bodo posvečali psihoanalitičnim pristopom k patološkim odnosom med materjo in otrokom, mi bodo izhodišče predstavljale zlasti monografije A. Miller (1992 & 2005) in R. Salecl (2007). Že na tem mestu moram opozoriti, da se je Millerjeva v svojem preučevanju »dramatičnosti« otroštva sicer res oddaljila od klasične psihoanalize¹ (Miller

* Saša Kmet, univ. dipl. pravnik; mladi raziskovalec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana; edukant naprednega treninga transakcijske analize (TA 201).

¹ Psihoanaliza je: (a) osnovna in najbolj znana globinska teorija osebnosti in nevroz, ki jo je razvil S. Freud; (b) psihoterapevtska metoda, ki se naslanja na psihoanalitsko teorijo osebnosti in nevroz (Možina 1992, str. 167–168).

1992, str. 7–11), saj naj ta ne bi nudila zadostnega vpogleda v potlačene otroške travme oz. naj bi to celo preprečevala. Kljub temu pa avtorica (*ibid.*, str. 17–18) navaja, da njen »namen ni predstaviti alternativo klasični psihoanalizi. Prav nasprotno, v okviru psihoanalize iščem pot, po kateri bi pacient znova lahko našel svojo zgodaj izgubljeno pristno živost in pravega samega sebe.«² S tega vidika dojemam njen prispevek k tematici tega članka kot relevanten in upravičeno uporabljen.

Prav tako sem dolžan pojasniti, čemu sta v sestavek vključena ravno pogleda transakcijske analize³ in psihoanalize. Še najmanj zaradi tega, ker sem osebno vključen v napredno usposabljanje iz transakcijske analize. V večji meri zato, ker transakcijska analiza kot psihološka paradigma izhaja iz psihoanalize, saj je bil njen utemeljitelj E. Berne po svoji osnovni psihološki izobrazbi psihoanalitik.⁴ V največji meri pa zaradi dejstva, da se transakcijskoanalitični in psihoanalitični pristopi na več mestih prepletajo ter na ta način ponujajo priložnost za toliko bolj zanimivo obravnavo izbrane teme. To bo iz nadaljnjega besedila razvidno, saj bom v tem duhu ustrezno razvijal svojo rdečo nit. Vendarle pa ostajam pri temeljni strukturi, ki se najprej posveča transakcijski analizi (v nadaljevanju TA), nato psihoanalizi (v nadaljevanju PA), ob hkratnem prisotnem zavedanju kriminološke relevantnosti.

Simbioza kot psihološka kategorija⁵

V psihologiji pojem simbioze označuje tisto skupnost dveh ali več posameznikov, v kateri je medsebojna odvisnost izražena v tisti meri, v kateri član simbioze verjame, da brez drugih oseb, vključenih v skupnost, ne bi mogel preživeti. Za

člana simbioze je obstoj druge osebe *potreba*.⁶ Kadar sta dva posameznika v simbiozi, drug drugega (za)objameta s svojima *ego-mejama*, s čimer razširita svoj Jaz⁷ na vključenega sočloveka. Lahko bi rekli, da ti dve osebi tvorita eno skupno osebnost. Kadar je nekdo dejansko nesposoben za samostojno življenje, kot je npr. novorojenček ali fizično oz. mentalno hendikepirana oseba, je odnos simbioze nujen, gre za *normalno simbiozo*. Kadar pa sta oba posameznika sposobna za samostojno existenco, govorimo o *patološki simbiozi*. Slednja se lahko pojavi med roditelji in potomci, med otroki (zlasti dvojčki), pa tudi med odraslimi ljudmi, največkrat v partnerskih odnosih.⁸

PA definira simbiozo kot: (a) sožitje dveh bitij, ki imata v tem odnosu obojestransko korist in eden brez drugega ne moreta živeti;⁹ (b) v duševnem razvoju normalno fazo otroka v oralnem stadiju, ko je telesno in duševno odvisen od materinskega lika (tj. normalna simbioza); (c) skrajno, nevrotsko vza-

² Ali drugače: »...moje misli o nastanku in zdravljenju narcističnih motenj ne nasprotujejo teoriji o nagonih. Freudovo odkritje spolnosti in njegova preučevanja nagonov usod – njegovo delo sta nadaljevala Abraham, Ferenczi idr. – zame še vedno veljajo« (Miller 1992, str. 17).

³ Kot navaja vsaka številka *Transactional Analysis Journala*, je transakcijska analiza »teorija osebnosti ter sistematična psihoterapija za osebno rast in osebnostne spremembe«. Ker je vse to in še mnogo več, napotilo na sistematično predstavitev npr. v Stewart & Joines, 1987.

⁴ Če sem nekoliko natančnejši, je transakcijska analiza nastala iz psihoanalitičnih tokov in ego psihologije. Njen nastanek ob koncu petdesetih let prejšnjega stoletja časovno sovпада z razvojem humanističnih pristopov, npr. *gestalt* terapije, bioenergije, *sensitivity* (*encounter group*), logoterapije in drugih (Bertok, www). Sodobna transakcijska analiza združuje mnogo iz psihoanalize izviraajočih konceptov različnih psiholoških šol, npr. teorijo *driverjev*, ego psihologijo, objekt-relacijsko teorijo, psihologijo *selfa* (Sills & Hargaden, 2003a).

⁵ Kjer ni drugače navedeno, osnovne navedbe o psihološki simbiozi temeljijo na Milivojevič, 2004f.

⁶ Potreba je tisto hotenje, ki je biološko programirano, v nasprotju z željami, ki so psihološko determinirane. Medtem ko je zadovoljevanje potreb vezano na preživetje, je izpolnjevanje želja v tesni zvezi s kvaliteto življenja. Znan psihoterapevtski par R. in M. Goulding je podal enostavno »definicijo«, ki razmejuje potrebe in želje: »Potreba je nekaj, brez česar se ne more, želja pa je nekaj, brez česar se lahko« (Goulding & Goulding, 1979). Na tem mestu se zavedamo, da je povezovanje s soljudmi z izjemo otrok in nemočnih odraslih »zgolj« želja, vendar v strogo psihološkem smislu. S sociološkega pogleda je namreč očitno, da združevanje posameznikov v plemena in širše skupnosti izboljšuje njihove možnosti za preživetje. Podobno, denimo, spolnost zavzema nekakšen *sui generis* položaj. Z vidika posameznika je seks »le« želja, četudi »(za)maskirana« v t.i. psevdo-potrebo, z vidika obstoja vrste pa potreba. Kljub temu se tudi slednja trditev s pojavom raznih oploditev z biomedicinsko pomočjo, kloniranja ipd. v sodobnem času vse bolj relativizira.

⁷ Jaz (ego, Ich) je po Freudu ena od treh plasti osebnosti, ki se je pod vplivom zunanjega sveta na poseben način razvila iz Onesa (Možina 1992, str. 160). Ego stanja v TA (Roditelj, Odrasli in Otrok, na oblikovanje katerih vplivajo psihični organi eksteropsihe, neopsihe in arheopsihe), na prvi pogled res spominjajo na PA kategorije superega, ega ter ida, vendar za prekrivanje ne gre – osnova razlika je že v tem, da so ego stanja izključno funkcije ega. Ego stanje je skupek povezanih vzorcev vedenja, mišljenja in čutenja oz. način, na katerega izražamo del svoje osebnosti v določenem trenutku. V t.i. ego-funkcijskem modelu Roditelj vrednoti in sodi, Odrasli zbira informacije in razmišlja, Otrok pa doživlja potrebe, želje, občutke in čustva. Podrobneje gl. Milivojevič, 2004a; zlasti pa Sills & Hargaden, 2003b.

⁸ Kot sopomenke se pojavljajo tudi pojmi odvisnost od odnosov, zasvojenost z odnosi, soodvisnost ipd. Gre za obliko t.i. nekemičnih odvisnosti, pri katerih je izbor intimnih partnerjev stvar notranje prisile posameznika, največkrat zaradi problematičnih, iz otroštva izviraajočih psiholoških mehanizmov, ne pa svobodne volje. Gl. npr. Norwood, 1988; Rozman, 1995 & 1998; prim. Milivojevič 2004c, str. 264–272.

⁹ V biologiji pojem *simbioza* (gr. *sim*, skupno; *bios*, življenje) oz. *sožitje* označuje tisto skupnost dveh organizmov, v kateri imata oba neko korist, umanjka pa dostavek o absolutni potrebnosti drug drugega. Obliki skupnosti sta tudi *parazitstvo*, v kateri ima en

jemno odvisnost dveh ljudi (tj. patološka simbioza) (Možina 1992, str. 170).

Ker je novorojenček popolnoma nesposoben za samostojno življenje, je zanj simbioza z materjo (oz. skrbnico) torej potreba. Ne samo da je skupnost nujna za preživetje otroka, brez kakovostne simbioze prav tako ne moremo govoriti o njegovem optimalnem psihičnem in emocionalnem razvoju ter ustrezni socializaciji. Simbioza je odnos *odvisnosti*, katerega cilj pa je doseganje *neodvisnosti*, kar je drugo ime za odraslost. Dober roditelj je tisti, ki se zaveda dejstva, da je glavni cilj vzgoje otroka njegova priprava za samostojno življenje v družbi (to je psihološki kriterij odraslosti), ter ob ustreznem času dopusti potomcu, da se osamosvoji.¹⁰

Eden od razlogov, zakaj je »dobro«, da nosečnost traja devet mesecev, je v tem, da se mati privadi na otroka, ki ga nosi. V tem obdobju je otrok dobesedno del matere znotraj njene telesne meje. Po porodu ga mati (za)objame z mejo svojega Jaza oz. ego-mejo, otrok ostane del nje, le da vez med njima postane psihološka. Ta se manifestira na dveh ravneh – v prijetnosti ob prisotnosti ter neprijetnosti ob odsotnosti drug drugega.¹¹ Pri otroku pride do slednjega nekoliko kasneje, tj. v 6. mesecu starosti, čeprav je že prej sposoben prepoznati mater. Kadar je otrok po 6. mesecu ločen od matere, kaže intenzivne znake trpljenja, ki kot t.i. infantilna žalost spomi-

najo na depresijo.¹² Zapisano je značilno za simbiotsko opno, ki se »razteza« med materjo in otrokom ter ju »vleče« skupaj. Tekom odraščanja ta opna »slabi«, kar posledično omogoča vse večjo in dalj časa trajajočo oddaljenost med njima.¹³

Biti mati ne pomeni le roditi otroka, temveč tudi odgovorno prevzeti vlogo matere. Ženska je pripravljena za rojstvo potomca takrat, kadar je sposobna vstopiti v simbiozo. Simbioza je odnos, v katerem so otrokove potrebe na prvem mestu. V njem mati varuje otroka in zagotavlja pogoje za njegovo preživetje, slednji pa jih koristi. Z drugimi besedami zapisano pomeni, da mora biti mati toliko psihološko zrela, da se *odreče* nekaterim lastnim željam in aspiracijam, saj vsaj za določen čas sprejme skoraj izključno vlogo zadovoljevanja otrokovih potreb. V jeziku TA oz. njenega, že zgoraj omenjenega, koncepta ego stanj govorimo o materini sposobnosti (začasne)¹⁴ *izključitve* lastnega ego stanja Otroka.¹⁵ V TA lahko simbiozo opredelimo tudi

organizem (parazit) korist, drugi (gostitelj) pa škodo, ter *polparazitstvo*, v kateri ima parazit korist, njegov gostitelj pa niti škode niti koristi. Očitno je, da pojem »skupnost« v slednjih primerih označuje enostransko relacijo.

¹⁰ Ta pot je postopna, saj postaja otrok tekom časa na številnih življenjskih področjih vse bolj sposoben, zato govorimo o različnih kvalitativnih stopnjah simbioze: (1) *primarni* (od rojstva do 4. leta starosti), (2) *sekundarni* (od 4. do 7. leta), (3) *terciarni* (od 7. do 13. leta), (4) *kvartarni* (od 13. leta do odraslosti). Pri konkretnih posameznikih lahko v navedenih starostih seveda prihaja do odstopanj, prav tako je relativiziran tudi »kriterij« (psihološke, ki se razlikuje od biološke v smislu spolnega dozorevanja kot tudi pravne) odraslosti. V časovnem oziru ga je namreč moč »izpolniti« že pred polnoletnostjo, v nekaterih kulturah pa je »izpolnitev« pomaknjena daleč naprej, celo v čas po 30. letu starosti.

¹¹ Gre za tipično doživljanje v slučajih psihološkega mehanizma ponotranjenja oz. introjeciranja (internalizacije oz. introjekcije) pomembnega objekta. Podobno velja tudi v primerih partnerskih odnosov. Zavoljo preobširnosti opuščam PA razumevanje »objekta« (gl. npr. Možina 1992: 165). Introjeciranje je proces, v katerem subjekt s pomočjo svojih predstav omogoči prehod objektov in njihovih lastnosti iz »zunanjosti« v »notranjost«. Z navedenim je tesno povezan mehanizem identifikacije, ki je preko prevzemanja lastnosti drugih ljudi, ustanov, idej ipd. z opazovanjem in posnemanjem pomemben element pri oblikovanju superega (*ibid.*: 160, 158). O sorodnem procesu socializacije z vidika TA po stopnjah (1) zunanje avtoritete, (2) internalizacije, (3) identifikacije in (4) ekternalizacije gl. npr. Milivojevič 2004b, str. 90–94.

¹² »Subjekt doživlja žalost v situacijah, v katerih ocenjuje, da nepovratno izgublja nekaj vrednega« (*ibid.*: 598). »Subjekt doživlja depresivnost, kadar ocenjuje, da je nemogoče (pre)živeti v obstoječem svetu, zato se poslavlja od življenja« (*ibid.*: 612). Tako po modelu krožne emocionalne reakcije Z. Milivojeviča znotraj TA. PA pa depresijo definira kot duševno motnjo, ki jo označujejo žalostno razpoloženje, pobitost, pesimizem, obupanost, pomanjkanje notranjih spodbud, včasih tesnoba in samomorilna nagnjenja. Depresija ni isto kot žalost, ki je mirno čustvo, izzvano s sprejetjem neke izgube ali pa s prepoznavanjem minljivosti vseh virov zadovoljstva (Možina 1992, str. 157).

¹³ Separacijske težave nastajajo zlasti v obdobju, ko zaposlena mati ponovno prične z delom, še posebej, če je otrok med njenim delovnim časom izločen iz domačega okolja, npr. v jasli. Za otroka so še posebej travmatične situacije, ko zboli in mora v bolnišnico. Sodobna pediatrija se zaveda pomena simbioze, zato se majhni otroci sprejemajo v pediatrične klinike skupaj z materami. Že renomirani razvojni psiholog J. Bowlby je menil, da mati v prvih treh letih njegovega življenja otroka ne bi smela zapustiti za več kot teden dni (Bowlby, 1965). Nič drugače ni v sedanjosti: »Moderni raziskovalci človeških možganov že nekaj let vedo, da pomanjkanje dobre in zanesljive povezave z materjo v prvih mesecih in do tretjega leta življenja pušča odločilne sledi v možganih in povzroča resne motnje.« (Miller 2005, str. 151).

¹⁴ Praviloma gre za *začasni* proces, ki je prisoten med trajanjem t.i. primarne simboze, tj. nekje v prvih treh letih otrokovega življenja. Morebitna podaljšana simbioza pa je patološka.

¹⁵ Izključitev ego stanja (enega ali več) v smislu Bernove energijske teorije, s katero je sledil Freudovi paradigmi, pomeni, da ego stanje vsebuje velike količine nevezane energije (katekse), ki teži, da bi prišla do izraza, zato se ji drugi ego stanji zoperstavita s t.i. kontra-katekso, s čimer pride do inhibicije oz. (energetske) izključitve prvega ego stanja (Stewart & Joines, str. 48–49). Milivojevič (2004a) meni, da kateksa ni nič drugega kot energija čustva. Poenostavimo – čeprav govorimo o »energijski metafori«, ne želimo povedati nič drugega kakor to, da materi v določenem obdobju po rojstvu otroka (ali za vedno) njene lastne želje in aspiracije niso več toliko pomembne, kot so bile pred tem, saj na prvo mesto

kot situacijo, v kateri imata dve osebi skupno aktivna tri ego stanja. Novorojenčkovi ego stanji Roditelja in Odraslega sprva še nista oblikovani, mati pa po izključitvi svojega Otroka z Roditeljem in Odraslim (za)objame novorojenčkovega Otroka, kar ponazarja njeno odrekanje in skrb za potomca.¹⁶

Kljub temu pa se zgodba ne omejuje le na mater in otroka. Podobno kot ženska je moški pripravljen postati oče takrat, ko je tudi sam sposoben (začasno) izključiti svoje ego stanje Otroka. Dokler je mati v simbiozi z otrokom, naj bi bil oče tisti, ki bi skrbel za njene potlačene želje, sam pa bi (v idealnem svetu) našel podporo v širši skupnosti, npr. pri drugih družinskih članih, prijateljih, sodelavcih ipd. Iz razvojne psihologije je znano, da je v najzgodnejšem obdobju za otrokov razvoj ključna vloga matere, oče pa »nastopi« nekoliko kasneje. Pomemben je v procesih oblikovanja otrokovega odnosa do avtoritet(e), njegove spolne identitete itn., pred tem pa je, kot že rečeno, osrednja njegova osredotočenost na mater.¹⁷ Na ta način zaokroža

stopajo otrokove potrebe. Ocena pomembnosti neke pojavnosti pa je ključni moment v procesu nastanka čustvovanja, zato je logično, zakaj bo materino ego stanje Otroka ostajalo brez »energije« oz. bo »izključeno«.

¹⁶ Za vsak primer sem dolžan opozorilo, da se uporaba terminov Roditelj, Odrasli in Otrok z veliko začetnico nanaša na dotična ego stanja, medtem ko uporaba male začetnice govori o realnih psihološko-družbenih vlogah matere in očeta, njunih potomcev oz. odrasle osebe.

¹⁷ Sistematično o razvojnopsiholoških procesih znotraj družine gl. npr. Skynner & Cleese, 1994. Nekaj, kar bi imenovali dojenček, ne obstaja, obstaja le dojenček v paru z materjo. Psihično je z njo zlit v eno in to mu nadomešča gotovost, ki jo je imel prej, ko je bil z njo biološko povezan. Na začetku se zdi, da tu ni prostora za več kot dva, saj sta mati in otrok povezana v precej zaprto unijo, vendar pa ne bivata sredi praznega prostora. Odnos med partnerjema – med možem in ženo – to unijo zaokroža. Če oče mater bolj podpira, je ona bolj učinkovita v svojem materinstvu. Po drugi strani to velikokrat ni enostavno. Mnogi moški nimajo toliko dobrih, intimnih prijateljev kot ženske. Za mnoge je žena njihova najboljša zaupnica, in ko – čeprav začasno – izgubijo prvo mesto v njenem življenju, postane to nenadomestljiva izguba, ki jo težko prenesejo. »Zato ni mogoče dovolj poudariti – zakonska zveza ima prednost pred starševstvom. Žena je najprej partnerica in potem mati. Mož je najprej zakonski mož in potem oče. Navadno se slabo konča, če je ravno narobe« (Beer 1993, str. 75–76). Prihod otroka povzroči številne pomembne spremembe tako v življenju kot v intimnem odnosu novih staršev. O tem, kako se je mogoče kljub zahtevnosti nove vloge, ki jo partnerja sprejmeta, uspešno prilagoditi tako potrebam novega družinskega člana kot potrebam lastne ljubezenske zveze gl. sistematično Tratar 2007, str. 237–260. Oče v vsakem primeru potrebuje svoj prostor in krog prijateljev, s katerimi lahko deli svoje skrbi in se z njimi pogovarja o vsem, kar se dogaja, kljub temu pa potrebuje tudi potrditev in spodbudo svoje partnerke (*ibid.*, str. 244–246). Kritično o paternalističnem in mestoma dvoličnem pogledu države na obravnavanje najimtimnejših medosebnih odnosov prim. Kmet 2007c, str. 221–222;

stabilno in kvalitetno simbiozo, od katere sta odvisna otrokovo preživetje in njegov razvoj.¹⁸ Zavedanje tega dejstva se zrcali tudi v pravnih sistemih v luči prava socialne varnosti.

Patološki vidiki simbioze

Kadar mati ni sposobna samoodrekanja, tj. (začasno) izključiti svojega ego stanja Otroka, kot je to pri t.i. *sindromu infantilne matere*¹⁹ ali pri ženskah, ki so pod vplivom kontra-scenarija »nenačrtovano« zanosile,²⁰ je njen odnos do otroka

zgoščeno o negotovosti posameznika v sodobni družbi Salecl 2007, str. 137–146. »Od nas pričakujejo, da svoj čas in ljubeča čustva vlagamo v svoje otroke, da bomo dobili dober donos od izdelka, ki bo nastal z vzgojo otrok. Ravno tako bi morali vlagati v svoja razmerja z zakonskimi partnerji in prijatelji, da bi lahko čim več črpali iz čustvenih bank, ki jih takšna razmerja ustvarjajo« (*ibid.*, str. 142–143). Posebej o negotovosti starševstva: »Tesnoba, da vloge staršev ne opravljamo dobro in občutek (nav. kot v orig., op. S. K.) krivde, da nam pri otrocih ni uspelo, sta mnoge avtorje spodbudila k pisanju priročnikov za starše, ki pa na žalost pogosto dajejo protislovne nasvete« (*ibid.*, str. 87). Za enega redkih »ne-pogrošnih« gl. Milivojević *et al.*, 2007.

¹⁸ A vendar ne smemo absolutno razumeti, da se simbioza nanaša izključno na prisotnost biološke matere. Za otroka je ključna stalna prisotnost katere koli odrasle osebe, ki skrbi zanj, mu izraža ljubezen in uživa v interakciji z njim.

¹⁹ Kljub temu da je največje število žensk, pri katerih lahko govorimo o sindromu infantilne matere, dejansko mladoletnih oz. malo nad mejo polnoletnosti, je v vprašanju psihološka kategorija, ki ni povezana s starostjo, marveč z osebnostno strukturo. Včasih pa ne gre niti za osebnostno strukturo, temveč za življenjski scenarij (prim. nasl. op.), še posebej v primerih, ko ženska podleže temu sindromu npr. šele pri drugem ali tretjem otroku. V zahodni civilizaciji, zlasti v višjih družbenih slojih, potekajo številni socialnopsihološki procesi, ki povzročajo, da se ženske vse kasneje oz. celo nikoli ne čutijo sposobne postati matere. Eden od razlogov za to je tudi ta, da ideal materinstva pogosto predstavlja povsem nasprotni, a vendar prav tako patološki sindrom »idealne« matere.

²⁰ TA kot teorija človekovega razvoja uvaža koncept življenjskega scenarija, ki pojasnjuje, zakaj ljudje v odraslosti ponavljajo v otroštvu naučene strategije, četudi boleče in samouničujoče, kar že posega na področje psihopatologije. Življenjski scenarij oz. skript je v svojem bistvu načrt življenjskega poteka posameznika. Ta ga v največji meri »napiše« v najzgodnejših letih pod vplivom sporočil iz starševskih ego stanj Otroka, ki sta najpomembnejša dejavnika pri njegovem oblikovanju (Steiner 1990, str. 51–55). Skript je zasnovan tako, da (ob odsotnosti globljega uvida in intenzivnega dela na sebi v smeri spremembe) traja vse življenje. Osnovan je na kontinuiranem podkrepljevanju roditelskega programiranja ter na odločitvah, sprejetih v otroštvu. Te odločitve temeljijo na štirih, med seboj neodvisnih dejavnikih: (1) roditelskih sporočilih, ki jih otrok sprejema; (2) otrokovi eksistencialni poziciji (Jaz OK/ne OK, Ti OK/ne OK; gl. op. 56); (3) otrokovem omejenem življenjskem izkustvu; (4) otrokovem nivoju kognitivnega razvoja (Allen & Allen 1972, str. 72–74). Roditelska prepoved (*injunction*) je sporočilo, izhajajoče iz starševskega ego stanja Otroka, ki postane

ambivalenten.²¹ Iz ego stanja Roditelja in Odraslega namreč izvirata skrb in ljubezen do otroka, iz ego stanja Otroka pa neprijateljski odnos do lastnega potomca. Njen Otrok doživlja novorojenčka kot prepreko pri uresničitvi(nju) trenutnih življenjskih ciljev ali kot konkurenco pri zagotavljanju pozornosti njej pomembnih oseb. Če imata »nadzor« nad materinim obnašanjem Roditelj in Odrasli, ocenjuje ter se posledično dejansko obnaša, kot da je dobila sina ali hčerko, medtem ko se ji v primeru »dominacije« Otroka dozdeva, da se »igra« z mlajšim bratom ali sestro. Značilna tekmovalno-konfliktna emocionalna dinamika poteka v sferah od zavisti²² pa vse do

sovrastva.²³ Nikakršna redkost ni, da infantilne matere s prevladujočim ego stanjem Otroka zanemarjajo ali zlorabljajo lastnega potomca ter mu vcepljajo skriptno prepoved življenja. Velikokrat je sindrom infantilne matere glavni psihološki razlog za detomor.

Skoraj popolna analogija velja v primerih *sindroma infantilne očeta*. Tudi on vzpostavi ambivalenten odnos do potomca, mati pa situacijo doživlja kot dejstvo, da mora po rojstvu novorojenčka (ali še prej) skrbeti za kar dva »otroka« – resničnega ter Otroka svojega partnerja, ki je nezadovoljen zaradi njenega posvečanja detetu in lahko do novorojenčka prav tako razvije destruktivne težnje. Za par, ki pričakuje oz. je dobil otroka, je pomembno, da skuša ves čas ohraniti »romantiko«. Osredotočen je na »ljubezenski« del odnosa med spolnima partnerjema je v tem obdobju ključnega pomena. Ženska namreč sedaj čuti še posebno potrebo po bližini in podpori, moški pa se v primeru, da vso svojo naklonjenost do njega prenese na otroka, lahko počuti odrinjenega ali postane zaradi tega celo zavisten. Slednje predstavlja grožnjo njenemu partnerskemu odnosu, pri čemer se moramo v vsakem trenutku zavedati izjemnega pomena funkcionalnega razmerja med partnerjema za (psihološko) dobrobit njunega potomca (Tratar 2007, str. 240–241).²⁴

Infantilnosti »nasprotna« patologija je *sindrom »idealne« matere* (ali očeta, kjer ponovno velja analogija), ki namesto neizključitve ego stanja Otroka predpostavlja njegovo trajno izključitev. »Idealna« mati se odloči za popolno »žrtvovanje« sebe v korist otroka, tako da povsem zanemari svoje pomembne želje, cilje in aspiracije, vse do trenutka otrokove popolne osamosvojitve, tj. za pribl. dvajset let življenja. Takšna mati deluje na podlagi iz otroštva izvirajočega (praviloma zaradi psihološkega mehanizma identifikacije z »enakim« materinskim likom) prepričanja ali ali, ki izhaja iz t.i. kontaminacije

bistveni del otrokovega življenjskega scenarija. Kot najbolj patološki velja omeniti prepovedi »ne obstajaj« ter »ne bodi vreden«. Berne (1975, str. 215–216) je menil, da tovrstno prepoved potomcu preda roditelj nasprotnega spola, medtem ko demonstracija načina, kako prepovedi zadostiti, izhaja iz ego stanja Odraslega roditelja istega spola (t.i. »program«). Kontra-scenarij oz. kontra-skript pa vsebuje roditeljske zapovedi, tj. sporočila, izhajajoča iz starševskega ego stanja Roditelja, ki »dovoljujejo« otroku in kasneje odraslemu, da ni dolžan upoštevati morebitnih *injunctions*, vse dokler sledi navodilom kontra-skripta (Steiner 1990, str. 101). Tovrstna zapoved bi lahko npr. bila: »zanosi in imej otroka čim prej, pa boš vredno človeško bitje«. Primer tragičnega življenja v kontra-scenariju: »Družini je (otrok, op. S. K.) moral zagotavljati ugled in je bil samo toliko ljubljen, kolikor je zaradi posebnih sposobnosti, nadarjenosti, lepote (poud. v orig., op. S. K.) itd. uspeval izpolnjevati družinske zahteve. Če je pri tem odpovedal, so ga kaznovali s popolno izrinjenostjo, ga izgnali iz družinske skupnosti in ga prepričali, da je svoje ljudi zelo osramotil« (Eicke-Spengler; nav. v Miller 1992, str. 65).

²¹ Pojem ambivalenca je uvedel E. Bleuler, da bi opisal sočasno pojavljanje »nasprotujočih« si teženj ali čustev do istega objekta, običajno ljubezni in sovrastva (Možina 1992, str. 156). V TA gre za položaj »notranjega« konflikta, ko različni deli osebnosti oz. ego stanja različno, morda celo diametralno nasprotno vrednotijo obstoječo življenjsko situacijo ter na ta način medsebojno »tekmujejo« za prevlado pri posameznikovi »zunanji« reakciji. Tisti del oz. ego stanje, ki povzroča intenzivnejše čustvovanje (ocenjuje lasten način dojemanja stvarnosti kot bolj pomemben), tj. ima več energije, bo prevzelo t.i. izvršilno moč v obnašanju osebe (Milivojević 2004e, str. 13–14).

²² »Subjekt doživlja zavist, kadar ocenjuje, da nekdo nezasluženo poseduje neko vrednost, do katere ima sam enako ali večjo pravico.« (Milivojević 2004b, str. 382) Več o čustvu zavisti z vidika slovenskega »nacionalnega značaja« gl. Kmet, 2007a. Zavist se v vsakdanjih pogovorih, pa tudi v strokovni literaturi, kar je še toliko bolj zaskrbljujoče, pogosto zamenjuje z emocijo ljubosumnosti. »Ljubosumje je vrsta strahu, ki ga subjekt doživlja takrat, kadar ocenjuje, da obstoji nevarnost, da bi ljubljena oseba pričela ljubiti nekoga tretjega. Pozitivna funkcija čustva ljubosumnja je v motivaciji osebe k akciji, s katero bi obdržala partnerjevo ljubezen« (Milivojević 2004b, str. 584). Ljubosumnost se od zavisti torej razlikuje po tem, da vključuje tri osebe: (1) subjekt; (2) objekt, ki ga subjekt ljubi; in (3) tretjo osebo, ki vzbuja bojazen v subjektu, ali bo zadržal objektovo naklonjenost. Zavist vključuje le dve osebi – subjekt zavida objektu srečo ali posest. Ljubosumnost je povezana s po-

sesivnostjo Drugega, zavist pa s primerjavo Jaza z Drugim. Ljubosumnost je tipična za ojdipovski trikotnik in je del ojdipovskega kompleksa (Možina 1992, str. 161).

²³ »Sovrastvo je čustvo, ki ga subjekt doživlja ob osebi, za katero verjame, da je zla in da ogroža neko njegovo vrednoto« (Milivojević 2004b, str. 393).

²⁴ Na podlagi zapisanega počasi že ugotavljamo, zakaj je obstoječe razumevanje kaznivega dejanja detomora, kot sem ga nakazal v uvodu sestavka, v luči psiho(pato)logije simbioze vsaj nekoliko problematično. V tem oziru namreč ni videti razloga, zaradi katerega bi se razmerje med strožjo oz. milejšo pravno kvalifikacijo po 127. oz. 130. čl. KZ razlikovalo glede na okoliščine: (1) ali je bil umor otroka načrtovan pred oz. po porodu, ne glede na časovne okvire; (2) ali je bila mati storilka kaznivega dejanja oz. »zgolj« udeleženka v ožjem ali širšem pomenu (sostorilka, napeljevalka, pomočnica); ne nazadnje pa tudi (3) ali je bil storilec oz. udeleženec pri kaznivem dejanju oče, saj smo ugotovili, da v smislu patologije simbioze med njima ni razlikovanja upravičenih posebnosti (Kmet 2007b, str. 18–20).

njenega ego stanja Odraslega.²⁵ Verjame namreč, da je lahko le egoistična, »slaba« mati, ki »živi zase«, ali pa altruistična, »dobra« mati, ki »živi za otroka«. Označba »idealna« mati je ironična, saj svoje potomce vzgaja v smeri presocializiranih, prezaščitanih in razvajanih posameznikov. Še več – sindrom »idealne« matere je eden od glavnih razlogov za poporodne patologije in samomore, pa tudi za nastanek obsesivnih motenj, v katerih lahko sicer pretirano požrtvovalna mati podleže impulzom, naj ubije ali kako drugače ogrozi otroka.²⁶

Ker dete ni sposobno preživeti brez odrasle osebe, ki skrbi zanj, so najhujše psihološke motnje pri otrocih posledica odsotnosti simbioze oz. t.i. simbiotske deprivacije. R. Spitz (1946, str. 313–342) je že v svojih klasičnih delih dokazal, da so se pri otrocih, ki so bili prikrajšani v vzpostavljanju simbiotskega odnosa s konstantno prisotnim odraslim, razvile težke oblike apatije v smislu izgube vseobsežne življenjske energije, kar je avtor poimenoval *analična depresija*. Nepopolna simbioza vodi do motenj v razvoju vseh treh otrokovih ego stanj v oblikah (1) neustreznih in nepopolnih (zgodnje)življenjskih izkušenj v Otroku, (2) nezadostnega ponotranjenja (internalizacije) pomembnih figur in socializacije v Roditelju,²⁷ ter

posledično (3) nerazvitega Odraslega. Najbolj problematično je to, da ima oseba v odraslem življenju resne težave pri vzpostavljanju čustvenih odnosov z drugimi ljudmi, vključujoč partnerje in lastne otroke. Pogosto posameznik (po)ustvari simbiotsko deprivacijo v situaciji, ko sam postane roditelj, kar prenaša patološke vzorce iz generacije v generacijo.

Pretirana oz. fiksirana simbioza je tista oblika skupnosti, v kateri mati ne dopusti otroku, da bi postopoma zapuščal simbiozo, ter tako blokira njegov razvoj v smislu osvajanja sposobnosti za samostojno življenje.²⁸ Takšna prezaščitniška mati, ki je ujeta v past sindroma »idealne« matere, ne dovoli, da bi se otrok ločil od nje niti kadar bi šlo za »normalne« aktivnosti v konkretnem starostnem obdobju (zlasti problematična je posebna psihološka dinamika v fazi adolescence), kar povzroča odsotnost stimuliranja potomčevih Roditelja in Odraslega oz. fiksacijo v ego stanju Otroka. Potomec je lahko naslovnik številnih skriptnih prepovedi (npr. »ne delaj tega ali onega«, »ne bodi zdrav«, »ne odrasti«, »ne zapusti me« itn.). Na tak način odrasla oseba pogosto trpi za sindromom t.i. pasivno-odvisne osebnosti. Posameznik je izrazito anksiozen,²⁹ zato se izogiba

²⁵ Med ego stanji bi morala obstajati notranja meja. Kadar temu ni tako, govorimo o *kontaminaciji*. Ego stanje Otroka je *zastareli Jaz*, ki več ne odgovarja stvarnosti, zato je prehajanje njegovih vsebin v Odraslega patološko oz. iracionalno (*zabloda*). Gre za mišljenje, ki je »okuženo« s čustvovanjem, medtem ko prehajanje vsebin iz Roditelja ponazarja mišljenje, »okuženo« z vrednotenjem. V našem primeru, denimo podoba »idealne« matere iz otroštva posameznice prehaja v Odraslega, ki ni sposoben realistično oceniti težavnosti tovrstnega prepričanja. Splošno o kontaminaciji gl. npr. Milivojević, 2004a.

²⁶ Tak tip materinega nasilja in tesnobe najdemo v primerih t.i. *Munchausen syndrome by proxy* (MSBP). Sindrom se primarno uporablja za slučaje pretirano zaščitniških mater, ki vztrajajo, da so njihovi otroci bolni in zato hodijo od enega zdravnika k drugemu, da bi našle pravo zdravilo zanje. Otroci v spremstvu svojih mater pogosto celo kažejo določene simptome, v njihovi odsotnosti pa ti hitro izginejo. Na prvi pogled se zdi, da je mati pretirano zaskrbljena za dobrobit svojih otrok, toda za to fasado naletimo na mater, ki do otrok pogosto postopa bodisi ignorantsko bodisi brutalno, seveda le takrat, ko je prepričana, da je nihče ne vidi, medtem ko se v prisotnosti drugih obnaša kot najbolj ljubeča in predana mati. PA te primere razlaga s pomočjo prikritih agresivnosti, ki naj bi se skrivale za materino skrbjo za otroka, oz. s posebnim transfernim odnosom z zdravnikom kot avtoriteto (Salecl 2007, str. 103). Prim. tudi op. 28.

²⁷ V t.i. komunikacijskem modelu ego stanj ločimo tri temeljne (pod)vrste ego stanja Otroka: (1) Svobodnega, (2) Uporniškega in (3) Prilagojenega. Slednji je produkt starševske vzgoje in socializacije, osebi pa omogoča, da se, kadar je to potrebno, podredi oz. obnaša v skladu z družbenimi pravili in normami. V primerih zanemarjanja otroka s strani staršev oz. nezadostne socializacije pa se krepi negativni pol Svobodnega Otroka, t.i. Divji Otroci, ki pogosto ravna (družbeno) neustrezno, primitivno in za druge žaljivo (Milivojević, 2004a).

²⁸ Pri sindromu MSBP (op. 26), denimo, psihotična mati trpi zaradi hude tesnobe. Materina tesnoba, ki se navidezno kaže kot skrb za otrokovo dobro, izhaja iz njene nezmožnosti ločiti se od otroka. Ta bi namreč pomenila, da bi se morala soočiti z mankom (Salecl 2007, str. 105).

²⁹ »Anksioznost je vrsta strahu, ki ga subjekt doživlja, kadar ocenjuje, da vseobsežna življenjska situacija presega njegove sposobnosti. Oseba je anksiozna, kadar ocenjuje, da ni sposobna premagati življenjskih težav« (Milivojević 2004b, str. 482). Freud je bil mnenja, da dobi človek vzorec tega občutja ob rojstvu, ko se ločuje od matere in doživlja tesnobo fizično. Bojazen se javlja kasneje, ko je Jaz ogrožen z vdorom kakšnih nesprejemljivih nezavednih (npr. seksualnih ali agresivnih) vzgibov iz Onesa in pomeni signal, ki mobilizira obrambne mehanizme z namenom, da Jaz ohrani svojo identiteto (Možina 1992, str. 157). Salecl (2007, str. 137) ugotavlja, da so po terorističnih napadih v ZDA 11. septembra 2001 mediji povsod po svetu pričeli poročati, kako živimo v novem obdobju tesnobe, prav tako smo se soočili s pojavom raznih novih virusov, ekoloških katastrof in ekonomskih kriz. Kljub temu ne smemo pozabiti, da tesnoba raste iz spremenjene zaznave samega sebe (*selfa*) subjekta, pa tudi iz spremembe njegovega položaja v širši družbi (*ibid.*, str. 3). *Self* (»sebstvo«) v psihoanalizi pomeni lastno strukturo znotraj psihe, opremljeno z nagonско energijo in časovno kontinuiteto. Ne predstavljajo je le instance ega, ida in superega, marveč delno tudi grandiozne in manjvrednostne predstave. Je središče zaznavanja in motivacije, je akcijsko jedro psihe (Kohut, 1989). Pojavljanje »družbene« tesnobe je bilo značilno za različna obdobja v človeški zgodovini (Salecl 2007, str. 1–13), odkrita pa je postala po drugi svetovni vojni, ko se ljudje niso le odkrito bali vseh vrst možnih novih katastrof, postali so tudi še bolj negotovi glede svojih družbenih vlog in osebnostnih identitet (*ibid.*, str. 4). Ob doživetju tesnobe je zlasti problematično, če se mora subjekt soočiti še z morebitnimi travmatičnimi vsebinami iz

kakršnim koli aktivnostim v »strašljivem« svetu oz. išče neko »močno« osebo, ki bo skrbela zanj oz. od katere bo popolnoma odvisen (najpogosteje v partnerskem odnosu), kar z drugimi besedami pomeni, da bo z njo ponovno (po)ustvaril simbiotski odnos iz otroštva (prim. Milivojević 2004c, str. 264–272).

Posebna oblika patološke simbioze, ki predstavlja tudi hudo obliko (psihične) zlorabe otroka, je t.i. *inverzna simbioza*. Gre za situacijo, ko mati (oz. oče ali skrbnik) pričakuje oz. zahteva od otroka, da skrbi zanj oz. za psihološke potrebe njenega ego stanja Otroka. V večini primerov govorimo o posledici ene od naslednjih okoliščin: (1) mati je sebi (svojemu egoističnemu Otroku) rodila »igračko«, od katere pričakuje, da jo razveseljuje, zabava in nikoli ne sme odrasti; (2) mati je osamljena, pa si je rodila »malega zaščitnika« oz. »malo prijateljico«; (3) mati ocenjuje, da je »zavozila« lastno življenje, zato od otroka pričakuje, da bo dosegel uspeh, ki bo osmisli tudi njen obstoj. Tovrstni mehanizmi inverzne simbioze so pogosti zlasti v enostarševskih družinah, kjer roditelj prek vzbuja strahu, dolžnosti in krivde³⁰ zavestno ali nezavedno čustveno izsiljuje svojega potomca,³¹ tako da slednji ostaja vseživljenjsko vezan nanj, kar vključuje tudi zanemarjanje morebitnega partnerja in lastnih otrok.³²

lastne preteklosti, ki jih nosi v svoji pred/podzavesti oz. nezavednem. Govorimo o psihološkem mehanizmu regresije, ki povzroči sumacijo čustvovanja in posledično toliko bolj intenzivno emocionalno reakcijo na aktualno vznemirjajočo dražljajsko situacijo. V skladu z nekaterimi tezami (prim. *ibid.*, str. 15–46) o vseobsežno travmirani generaciji, ki je preživela grozote druge svetovne vojne in v skladu z znanimi psihičnimi procesi prenesla nepredelane psihološke vsebine na sedanjo, je problem še toliko bolj očiten. Kljub vsemu pa tako PA kot filozofija tesnobo obravnava kot bistveno človeško stanje, ki ne učinkuje zgolj paralizirajoče, temveč je tudi stanje, skozi katerega se postavljamo v odnose s svetom. Tesnoba je znak, da se subjekt na poseben način spopada z mankom, ki zaznamuje posameznike, ter z antagonizmi, ki zaznamujejo družbo. Kadar v njej po obdobjih nasilja in radikalnih družbenih sprememb nastopi tesnoba, je to signal, da se soočamo z nezmožnostjo označevanja teh sprememb, kar pa nam omogoča izdelati varnostne ukrepe glede bodočega razvoja (*ibid.*, str. 13, 134–135). Prim. tudi s kriminološkimi teorijami anomalije in strukturnega pritiska (Kanduč 2007, str. 113–139).

³⁰ Angl. Fear, Obligation, Guilt oz. FOG (megla).

³¹ Razcep med zavestnim in nezavednim izsiljevanjem se zrcali tudi v terminologiji psihologije emocij. Prav to je namreč bistveni razlikovalni element med izsiljevalskim in manipulativnim čustvom – prvo je nezavedno, drugo pa zavestno (Milivojević 2004b, str. 148–160). Proces čustvenega izsiljevanja praviloma poteka v naslednjih stopnjah. Najprej se pojavi neka (1) zahteva, ki naleti na (2) upor. Posledica tega sta (3) pritisk in (4) grožnja ter (5) popuščanje žrtve. Vse skupaj vodi v (6) začarani krog ponovitev. Čustveni izsiljevalci stopajo v značilne vloge (1) kaznovalec, (2) samokaznovalec, (3) trpina ali (4) mučitelj (Forward, 1999).

³² Ti posamezniki so pretirano navezani na svoje(ga) roditelje/a. Zanje je vendarle značilno, da nimajo ljubezenskih partnerjev oz. jim

Od patologij simbioze k detomoru

Patologije simbioze kot vzroka za kaznivo dejanje detomora gre torej uvrstiti v tisto skupino primerov, pri katerih je glavni razlog za kaznivo dejanje kljub obsežni medosebni dinamiki med storilcem in žrtvijo vendarle skrit v dražljajih, ki se ne tičejo otroka kot žrtve, tj. v osebnostnih strukturah matere oz. očeta. Če se omejim na matere, gre za posameznice, ki so bile patološko determinirane že pred rojstvom otroka, čeprav se njihova ambivalentnost do nosečnosti oz. potomca ter posledični destruktivni vedenjski vzorci pokažejo šele kasneje.³³ Četudi praviloma ne bo šlo za slučaje izključitve kazenske odgovornosti, so predzavestni³⁴ psihološki konflikti pogosto kot vulkani, katerih neslutena sila lahko dolgo spi pod površjem, v trenutkih destruktivnega izbruha pa pušča za sabo opustošenje.

Samice mnogih vrst sesalcev čutijo povezanost s svojimi potomci v tolikšni meri, da bi tvegale lastno življenje, da bi rešile otroka, kar je ena od »najžlahtnejših« opredelitev simbioze.³⁵ L. Watson (1995, str. 295) navaja, da je ta vez pri človeški vrsti toliko močnejša, saj se otrok z evolucijskega gledišča rodi relativno zgodaj, kar z drugimi besedami pomeni toliko večjo stopnjo neobglenosti in odvisnosti od matere. S. E. Kjeldal (2004, str. 268) ugotavlja, da po drugi strani detomor med razvitejšimi biološkimi vrstami nikakor ni redek pojav. Avtorica zagovarja znano tezo, da konfliktnost čustva in misli, ki sem jih orisal v

ti ne pomenijo toliko kot roditelj(i). Kadar se spustijo v »resno« partnersko razmerje, pa gre pogosto ponovno za (po)ustvarjanje simbioze.

³³ Večina storilk detomora je že pred njim razvila nasilne težnje do otrok(a), kar pomeni, da je šlo za vzorec, ki se je stopnjeval do najhujše oblike. To je v skladu s teorijo o psiho(pato)logiji simbioze (Alder & Polk, 2001: 60; prim. Motz 2001, str. 142).

³⁴ Laično bolj znan termin bi bil »nezavedni«, vendar je strokovno korektnější izraz »predzavestni«, saj gre v nasprotju z (dejansko) nezavednimi vsebinami za take, ki so ob ustreznih postopkih dostopne človekovi zavesti. Prim. tudi op. 31. V PA pa se s pojmom »podzavestno« označuje bodisi tisto, kar je »slabo« zavestno, ali tisto, kar se nahaja pod pragom trenutne zavesti oz. ji je nedostopno. V svojih prvih delih je Freud ta izraz uporabljal kot sinonim za nezavedno, vendar ga je hitro opustil zaradi njegove dvoznačnosti (Možina 1992, str. 167).

³⁵ Ob tej omembi sem se spomnil na psihološko-filozofske razprave o (ne)obstoju (brez)pogojne ljubezni. Če se ljudje mukoma morda strinjajo, da o brezpogojni ljubezni v partnerskih odnosih ne moremo govoriti, pa jih velika večina meni, da mati v rosnem (neobglenem) obdobju življenja svojega otroka ljubi brezpogojno. Če že pristanemo na uporabo termina »ljubezen« za široko paleto odnosov v sodobni družbi (kar je iz več razlogov nadvse problematično, a se v to na tem mestu ne bom spuščal), pa ne bi smeli spregledati pogoja, ki je skrit ravno zato, ker je tako očiten – mati brezpogojno ljubi *lastnega* otroka, ne pa katerega koli drugega (prim. Milivojević 2004c, str. 20–32, 89–97).

slučajih sindroma infantilne matere, vodi v t.i. kognitivno disonanco,³⁶ tj. psihološko napetost, ko subjektivne aspiracije in objektivno pričakovana ravnanja niso usklajeni. Watson (1995, str. 221) opozarja tudi na pomen »(ne)odzivnosti« potomec. Pri »problematičnih« otrocih je namreč precej bolj verjetno, da bodo starši reagirali s čustvi frustracije, iritacije³⁷ ali celo jeze.³⁸

G. B. Palermo (2002, str. 139) trdi, da je skupni imenovalec dejanj detomora, pa naj bo storilec mati ali oče, nezmožnost storilčevega nadzorovanja destruktivnih³⁹ čustev. V trenutkih storitve detomora prevladujejo čustva jeze, sovražnosti, maščevalnosti ipd., kar je značilno za patološke manifestacije simbioze. »Morilski starši«, kot jih (po)imenuje avtor (*ibid.*, str. 139–140), trpijo za doživljanjem globokih osebnostnih motenj oz. manka, odsotnostjo večšin starševstva, nekateri pa tudi za psihozami, kot je npr. deluzijsko mišljenje. Motivacijski vzgibi za detomor so v večini primerov multifaktorski. Gibljejo se v sferah od destruktivnih čustvenih stanj, patologij v partnerskem odnosu med starši, ne(za)želenega oz. kakor koli deformiranega otroka, pa vse do slabih ekonomskih razmer in družbenih predsodkov (*ibid.*, str. 141).

Zgoraj sem kratko že pisal o pojavu (sodobne) tesnobe,⁴⁰ v nadaljevanju pa se posvečam najbolj ekstremnim slučajem

starševske tesnobe, ki so se iztekli v detomor oz. druge zlorabe otrok. Novejših širših empiričnih raziskav o fenomenologiji detomora, ki presegajo okvire t.i. *case study*, je bilo malo (z vidika študij primerov gl. npr. Motz 2001, str. 117–127, 132–139; Palermo 2002, str. 132–139).⁴¹ Salecova (2007, str. 89) navaja, da so se starejše psihoanalitične obravnave tesnobe osredotočale na travmatičen odnos, ki ga ima otrok do svojih staršev – v prvi vrsti do matere. V tem oziru je rojstvo za otroka prvi dogodek, ki v njem vzbudi tesnobo.⁴²

Dandanes se razprave osredotočajo na travme, ki jih doživljajo matere med porodom. Psihijatrija je torej »našla« povezavo med rojstvom otroka in posttravmatsko stresno motnjo.⁴³ V skladu z že omenjeno kritiko (tudi pozitivnopravnega) razumevanja (kaznivega dejanja) detomora,⁴⁴ pa je nadvse pomembno, da za mater ni travmatičen le trenutek rojstva, temveč samo dejstvo, da postane mati. »V današnji kulturi t.i. paranoidnega starševstva je še zlasti mati podvržena občutenju stalne tesnobe v zvezi s svojo novo simbolno vlogo in občutkom (nav. kot v orig., op. S. K.) krivde, da ne dela 'pravih stvari', kar zadeva vzgojo otrok.« (*ibid.*, str. 89) Mati lahko po porodu zapade v globoko melanholijo, ker se ni sposobna soočiti s svojim mankom. V primerih psihoze pa subjekt ni zaznamovan z mankom, zato morebitna psihotična kriza matere sledi drugačni logiki. Takrat namreč subjekt ne občuti tesnobe zaradi izgube, ampak zavoljo pojava grozeče zasledovalne sile, kar nam lahko poma-

³⁶ Kognitivna disonanca pomeni konflikt oz. prepad med posameznikovim referenčnim okvirom ter obstoječo stvarnostjo. Referenčni okvir je psihična struktura, ki »zagotavlja subjektu nabor zaznav, konceptov, čutenj in akcij, s katerimi strukturno in dinamično definira Sebe, Druge in Svet« (Schiff 1975, str. 50). Gl. tudi Milivojević, 2004e.

³⁷ Čustvo vznejevoljenosti ali iritacije se od jeze kvalitativno razlikuje v tem, da gre pri slednji za ravnanje »objekta«, ki *neupravičeno* ogroža ali škodi neki subjektovi vrednoti, medtem ko je pri iritiranosti to ogrožajoče oz. škodno delovanje *neizbežno* (Milivojević 2004b, str. 319–320).

³⁸ Majhen otrok ljubi zato, ker je ljubljen. Izkazovanje ljubezni do staršev je v največjem številu primerov avtomatsko spremljano z roditeljskim vračanjem ljubezni. Ta transakcijski obrazec, v katerem vsak znak otrokove ljubezni takoj povzroči roditeljsko izražanje ljubezni do otroka, že od najzgodnejšega obdobja ustvarja nekakšen krožni sistem medsebojnega spodbujanja v izkazovanju ljubezni. Očitna je problematičnost v primeru, ko se ta proces na neki točki ustavi (*ibid.*, str.: 563–564).

³⁹ Avtor uporabi tudi sintagmo »negativna« čustva, ki pa je nepravilna, saj izhaja iz razsvetljenke tradicije delitve na »dober« razum in »slabe« emocije, ki (na podlagi osveščanja vendarle v vse manjši meri) še vedno vztraja zakoličena v miselnosti zahodne civilizacije. Čustva namreč delimo »zgoj« na prijetna in neprijetna, saj je vsaka emocija (z izjemo sklopov samočustvovanja samoprezir-inferiornost in samosovraštvo-mortido) pozitivna, ker je vpeta v logiko posameznikovega referenčnega okvira in je v konkretni situaciji vedno subjektivno najboljša mogoča reakcija osebe.

⁴⁰ Gl. op. 29.

⁴¹ Ena redkih raziskav, katere rezultati so dostopni tudi nam, je bila opravljena v hrvaškem prostoru pred pribl. dvajsetimi leti. Gre za analizo psihičnih, sociodemografskih, ekonomskih in sociokulturnih dejavnikov tridesetih pravnomočno obsojenih storilk kaznivega dejanja detomora na Hrvaškem v obdobju med l. 1985 in 1990 (Cajner 1993, str. 75–87).

⁴² PA je vse od svojih začetkov rojstvo razumela kot travmatičen proces, v katerem se subjekt najprej sooči z izgubo, ki jo je mogoče razumeti kot izgubo zatočišča v materinem trebuhu oz. kot izgubo bistvenega dela svojega telesa – posteljice. Teorije tesnobe so se veliko ukvarjale z vprašanjem, ali ta izvira iz fizičnega trenutka rojstva. Za O. Ranka, denimo, je bilo tako, medtem ko mu je Freud nasprotoval s tezo, da do izgube objekta pride kasneje v odnosu s subjektovo materjo oz. drugim primarnim objektom. Za J. Lacana je izguba, s katero se sooči subjekt ob vstopu v svet, strukturne narave. Ko postane zaznamovan z jezikom, je posledično zaznamovan z mankom, in čeprav je to popolnoma simbolna izguba, jo subjekt pogosto dojame kot izgubo kosa svojega lastnega mesa (Salec 2007, str. 90–91).

⁴³ Posttravmatski stresni sindrom (*post traumatic stress disorder*) je zelo znan psihološki fenomen, ki je prvič pritegnil pozornost javnosti, ko so za njim množično obolevali vietnamski veterani. Za vojake v Vietnamu so bile način spopadanja s (kruto) realnostjo odvisnosti – pogostost (zlo)rabe drog v Vietnamu nima primere v zgodovini ameriške vojske. Veliko veteranov je priznalo, da je bila odločilnega pomena za njihovo preživetje zasvojenost s spolnostjo. Prim. Kmet 2007d, str. 187–209.

⁴⁴ Gl. op. 24.

ga pri razumevanju velikih razsežnosti, ki jih imajo različni primeri detomora (*ibid.*, str. 91–92).⁴⁵

Zgoraj sem v okviru patologij simbioze pisal o primerih infantilnih mater, kjer TA osvetljuje morebitne vzroke za detomor v nezmožnosti (začasne) izključitve ego stanja Otroka. PA prav tako preučuje nekatere primere, v katerih mati umori svoje otroke zato, ker ovirajo njeno samopodobo.⁴⁶ Za Freuda je materinstvo predstavljalo enega od načinov, kako skušajo ženske preseči svoj manko s tem, da končno imajo nekaj – otroka, ki jih bo naredil cele. Lacan je po drugi strani vztrajal, da noben objekt ne more zapolniti manka in da materinstvo ni rešitev iz dileme žensk glede razcepljenega subjekta.⁴⁷ Pri nekaterih ženskah je materinstvo dojeno kot odrekanje užitku, ki jim pripada,⁴⁸ zato skušajo z distanciranjem od materinstva

znova zasesti položaj »prave ženske«, ki razkazuje svoj manko in je pripravljena žrtvovati, kar ima v posesti (*ibid.*, str. 93).

Konfliktni odnos, ki ga imajo mnoge matere do svojih otrok, je pogosto težko razumljiv za javnost.⁴⁹ Celo Freud je ugibal, ali ni morda materina ljubezen do otroka tiste vrste, v kateri ne najdemo običajne mešanice ljubezni in sovraštva, ki je značilna za druge ljubezenske odnose.⁵⁰ Postfreudovska PA pa je vendarle začela preučevati ambivalentno naravo materinske ljubezni. »Vsekakor ta ambivalenca ni nekaj, nad čemer bi se morali zgroziti – problemi se za otroke navadno pojavijo, če so slednji bodisi gol objekt materine ljubezni ali njenega sovraštva, medtem ko ambivalenten materin odnos paradoksalno odpre otroku prostor, da se distancira od matere in s tem pridobi določeno 'svobodo'« (*ibid.*, str. 109).

Medgeneracijska dediščina »dramatičnosti«

Tragika oz. »drama« duševnih vzdušij v otroštvu pri ljudeh, katerih matere niso bile sposobne poskrbeti za njihove »zdra-

⁴⁵ V slučaju A. Yates (oris primera v Salecl 2007, str. 87–88, 94–98) je bila ta grozeča zasledovalna sila Satan. Yatesova je »pravzaprav« hotela uničiti Satana, ne pa svojih otrok, saj je trdno verjela, da jim bo prav z detomorom zagotovila boljši prostor v nebesih, kot so ga imeli na zemlji (*ibid.*, str. 92).

⁴⁶ S. Smith (podrobneje o primeru gl. Kjeldal 2004, str. 265–284) je npr. morila zato, da bi si zagotovila ljubezen šefovega sina. Materinstvu se je želela odreči v zameno za povrnitev dela svoje ženskosti, ki naj bi privlačil moške. Izgleda, da je bila tako obremenjena s podobo materinstva, da je verjela, kako si je njen novi ljubimec ne bo poželet, dokler ne bo pokazala prave ženskosti (Salecl 2007, str. 93–94).

⁴⁷ V psihologiji emocij pod pojmom razcepljeni subjekt razumemo situacijo, ko slednji na nek dražljaj reagira s pojavom več čustev (ambivalentnih, fuziranih, sumiranih, iracionalnih), »izhajajočih« iz različnih ego stanj. Kateri del osebnosti bo v takem položaju prevladal, zavisi od katekse, tj. psihične energije čustva (Milivojević 2004b, str. 75–86).

⁴⁸ Pojma načelo (princip) užitka (zadovoljstva) in načelo realnosti izvirata iz razvojne PA. Starši morajo z uporabo vzgojnih mehanizmov »prepričati« otroka, da ne more dobiti vsega, kar želi, mu pokazati, kako naj bi prenašal frustracije, ter ga naučiti, zakaj so nekatere njegove želje neuresničljive. Otrok se mora naučiti, da se odpove ravnanjem, ki so zanj sicer prijetna, vendar socialno nesprejemljiva, po drugi strani pa se mora angažirati v subjektivno neprijetnih, a družbeno zaželenih aktivnostih. Učenje življenja na osnovi načela realnosti predstavlja rast in zorenje posameznika. Ravnanje na osnovi načela užitka, tj. takojšnje zadovoljitve določene želje, je vzrok frustracij, kar osebo vodi v čustva jeze. Če se frustracije spremenijo v pozitivno in vzpodbujajočo energijo, ki je pomembna moč za konstruktivno ravnanje v naših vsakodnevni življenjih, pomeni to več zadovoljstva in zmanjšuje kopičenje jeze. Življenje na osnovi načela realnosti potrjuje tudi sprejemanje dejstva, da nismo središče sveta ter da imajo tudi drugi ljudje, vključujoč (lastne) otroke, svoje potrebe, želje in interese (Kristančič 2002, str. 23). PA trdi naslednje – otrok, ki izpolnjuje zavestne ali nezavedne želje staršev, je »priden« otrok. Če pa noče vedno biti tak in ima svoje želje, ki so v nasprotju z željami staršev, ga označijo za egoističnega in brezbriznega. Starši večinoma ne pomislijo, da potrebujejo otroka zato, da izpolnjuje njihove (egoistične v smislu zanimanja Jaza za samega sebe) želje, ampak so trdno

prepričani, da ga morajo vzgojiti, ker je njihova dolžnost, da mu pomagajo pri »socializaciji«. Če na ta način vzgojen otrok noče izgubiti starševske ljubezni (in kateri lahko tvega kaj takega, saj je slednja njegova potreba?), se bo zelo zgodaj naučil »deliti«, »dajati«, »žrtvovati« in »se odpovedovati«, veliko prej, preden je kaj takega sploh »mogoče« (dopustno). Če mati od prvega dneva otrokovega življenja spoštuje sebe in svojega potomca, ji nikoli ne bo treba otroku »spoštovanja vbijati v glavo«. Če pa matere njena mati nekoč ni upoštevala takšne, kakršna je bila, si bo skušala »spoštovanje« pridobiti s pomočjo vzgoje, kar lahko vodi v tragične usode (Miller 1992, str. 14–15).

⁴⁹ V številni strokovno javnost. Ameriški vrhovni sodnik B. Cardozo, ki je v pravni zgodovini ZDA veljal za utelešenje blagohotnosti in vrline, se je v primeru Yatesove spraševal, ali ne bi bila njena razglasitev za kazensko odgovorno skrajnje zavržno ravnanje: »Mati ubije otročka, na katerega je bila navezana z vsem srcem. Pozna naravo in težo svojega zločina, zaveda se, da ga zakon obsoja; toda navdihuje jo nora blodnja, da se ji je prikazal Bog in ji ukazal žrtvovanje« (nav. v Salecl 2007, str. 100). Cardozova »doktrina božje naredbe« je bila le malokrat uporabljena, tudi Yatesova je bila spoznana za krivo in obsojena na dosmrtni zapor. Omenjeni slučaj je le ena izmed pomenljivih ponazoritev ugotovitve, kako je pravno urejanje določenih življenjskih situacij marsikdaj površno, ne zgolj v primerih obravnavanega kaznivega dejanja detomora. Četudi je tovrstnih dogodkov v sodni praksi morebiti res malo, pa vendarle obstajajo, zato ni opravičila za zakonodajno ali praktično brezbriznost, zlasti ne na področju kazenskega prava. Prav tako si je treba prizadevati za konstruktivno sodelovanje med pravno znanostjo ter strokami s področij psiho(pato)logije oz. psihiatrije, saj na številnih stičnih točkah brez omenjenega ne bo šlo.

⁵⁰ Teorija TA se na tem mestu ne bi strinjala. Ljubezen in sovraštvo sta namreč »nasprotni« (v dejansko nepravilno uporabo tega izraza se ne spuščam) čustvi, pri čemer prvo odraža celostni izrazito pozitiven vrednostni odnos do nekega objekta, drugo pa izraža izključujoče celostno dožemanje objekta kot zlovesčega bitja.

ve« psihološke temelje, izvirajo iz naslednjih izhodišč (Miller 1992, str. 24–26): Otrok ima prvobitno in legitimno narcistično potrebo, da ga upoštevamo »takšnega, kakršen vsakokrat je«, ⁵¹ in kot središče lastne dejavnosti, kar je nujno za tvorbo zdrave samozavesti. Če otrok odrasča v spoštovanju in strpnosti do njegovih čustev, lahko v času ločitve opusti simbiozo z materjo ter stopi individualizaciji in samostojnosti nasproti. Da bi bili za to izpolnjeni pogoji, bi morali v takem ozračju odrasčati tudi starši. Če so ti narcistično neizpolnjeni, vse življenje iščejo, češar jim starši ob pravem času niso mogli dati (bitje, ki bi jih popolnoma sprejelo, razumelo, upoštevalo, občudovalo in se po njih ravnalo). To iskanje že po naravi stvari ne more uspeti, saj je prvo obdobje samooblikovanja nepreklicno minilo, prisila pa terja zadovoljitev po nadomestni poti ⁵² – preko lastnih otrok, katerih obstoj je odvisen od starševske naklonjenosti in ki bodo storili vse, da je ne izgubijo. ⁵³

Huda posledica omenjenih prilagoditev je nesposobnost, da bi ljudje v otroštvu in nato v odraslosti zavestno doživeli nekatera čustva, npr. ljubosumje, zavist, jezo, zapuščenost, nemoč, strah itn., ki so v primarni družini »prepovedana« ⁵⁴ oz. »skrita

za zaslon(om)« (Skynner & Cleese 1993, str. 13–63). Prilagajanje potrebam staršev pogosto vodi k razvoju t.i. »kakor-da-osebnosti« ⁵⁵ oz. »lažnega Jaza«, kjer človek razvije držo, v kateri kaže le tisto, kar od njega želijo, s tem pa se toliko spoji, da bi (do analize) komaj zaslutili, kaj vse se skriva za to »zakrinkano samoumevnostjo« (Miller 1992, str. 31). Povezava z rdečo nitjo pričujočega prispevka? »Matere, kot bi jo bili nekoč nujno potrebovali – empatične in odprte, razumevajoče in razumljive, razpoložljive in uporabne, prozorne, jasne, brez nerazumljivih nasprotij, brez zastrašujoče izbe s pripomočki – takšne matere nismo imeli in je tudi ni, kajti vsaka mati ima v sebi kos »neobvladane preteklosti«, ki jo nezavedno posreduje otroku. Vsaka mati je lahko empatična samo na tistem področju, na katerem se je osvobodila svojega otroštva, neempatično pa se mora odzvati, če zaradi zatajevanja svoje usode nosi nevidne verige« (*ibid.*, str. 48–49). Kdaj lahko te »nevidne verige« privedejo do raznih oblik zlorab potomcev ali v skrajnem primeru do detomora? ⁵⁶

stavlja situacijo, ko se čustva doživljajo, vendar jih subjekt zaradi najrazličnejših razlogov zavesno ne želi izražati. (3) Pri emocionalnem primanjkljaju (defektu) pa sploh ni izgrajenih psihičnih struktur, ki bi omogočale doživljanje in/ali izražanje čustev. Najhujša oblika je t.i. aleksitimija (Milivojević 2004b, str. 161–199).

⁵⁵ »Kakor-da-osebnost« je tip shizoidnega značaja, ki se v različnih življenjskih situacijah obnaša, kot da bi imel normalne čustvene odgovore (Možina 1992, str. 161).

⁵⁶ »Nenadna izguba nadzora (tj. narcistične zasedenosti objekta, op. S. K.) lahko povzroči tudi silovito – narcistično – jezo« (Miller 1992, str. 56). »Zdaj vidi mati v svojem dojenčku nikoli izživeti, odcepljeni del same sebe. Boji se, da bi se prebil v zavest, hkrati pa vidi nezavrtega sestrico ali bratca, ki mu je bila tako zgodaj mati, šele zdaj ob svojem otroku pa mu lahko zavida ali ga morda celo sovraži« (*ibid.*, str. 119–120). Dve skrajni obliki narcistične motnje sta grandioznost in depresija (*ibid.*, str. 64–75). Za grandioznostjo stalno preži depresija in za depresivnim razpoloženjem se večkrat skrivajo nezavedne ali zavestne odcepljene grandiozne fantazije. Grandioznost je pravzaprav obramba pred depresijo, depresija pa obramba pred globoko bolečino zaradi izgube samega sebe (*ibid.*, str. 63–64). Prim. tudi op. 12. Očitna je analogija s t.i. kompenzatorno plus-minus (OK/ne OK) življenjsko (eksistencialno) pozicijo v TA. Življenjske pozicije pomenijo posameznikov temeljni pogled na svet, v skladu s katerim gradi lastno dojemanje stvarnosti, ki ga obkroža, in v skladu s katerim usmerja tok svojega življenja. Jaz sem vreden/Ti si vreden (Jaz sem OK/Ti si OK) je edina življenjska pozicija, ki je funkcionalna in pomeni ideološki cilj TA v smislu avtonomnosti subjekta, ki vzpostavlja tudi izpolnjujoče medosebne odnose z drugimi ljudmi. Ta položaj pomeni, da človek sebe in drugega brezpogojno sprejema kot osebi, ne pomeni pa, da vedno odobrava lastna (krivda) in tuja (jeza) ravnanja. Pozicija Jaz sem vreden/Ti nisi vreden (Jaz sem OK/Ti nisi OK) se tesno povezuje s prevladujočimi čustvi prezira, sovraštva in zavisti; Jaz nisem vreden/Ti si vreden (Jaz nisem OK/Ti si OK) s samoprezirom, ne vrednostjo, sramom, samosovraštvom, anksioznostjo; Jaz nisem vreden/Ti nisi vreden (Jaz nisem OK/Ti nisi OK) pa z razočaranjem, nesmisлом, obupom, depresivnostjo (Tilney 1998, str. 68). V kompenzatorni +/- poziciji ljudje iz doživljanja manjvrednosti (inferiornosti) bežijo v navidezno doživljanje večvrednosti (superiornosti) po zakonitostih obrambnih mehanizmov (Milivojević 2004d, str. 8).

⁵¹ Ta sintagma pomeni upoštevanje čustev, občutij in njihovega izražanja že pri dojenčku.

⁵² Prim. s TA konceptom življenjskega (kontra)scenarija v op. 20.

⁵³ Praviloma gre za čustveno negotove matere, ki za svoje narcistično ravnotežje potrebujejo določeno otrokovo vedenje ali obliko obstajanja. Temu se pridruži presenetljiva otrokova sposobnost, da materino potrebo intuitivno občuti ter se nanjo odzove tako, da prevzame vlogo, ki mu je bila nezavedno dodeljena, posledično pa si zagotovi »ljubezen«, tj. starševsko narcistično zasedenost, v skladu s katero zasedemo objekt tako, da ga ne doživljamo kot središče njegovih lastnih aktivnosti, temveč kot del nas samih (Miller 1992: 26, 56). Govorimo o mehanizmu projekcijsko-introjekcijske identifikacije, o čemer gl. npr. Gostečnik, 1998 & 2004. Omenjeni otroci ne postanejo le »matere« (zaupniki, tolažniki, svetovalci, opore) svojih mater, temveč prevzamejo tudi odgovornost za brate in sestre ter končno razvijejo poseben čut za nezavedne signale potreb drugega. Prim. z razpravo o inverzni simbiozi zgoraj. Zaradi težav z doživljanjem in izražanjem potencialno konfliktnih emocij pride do trajne navezanosti, ki je v »interesu« obeh strani – starši so v otrokovem »lažnem Jazu« (gl. spodaj) našli (za)želeno potrdilo oz. nadomestilo; otrok, ki lastnih struktur ni mogel razviti, pa je najprej zavestno in kasneje nezavedno (preko introjiciranega objekta) odvisen od roditeljev. Na ta način je tudi kot odrasel vedno odvisen od potrjevanja partnerja, skupin in zlasti svojih otrok. Za razvoj intelektualnih sposobnosti to sicer ni ovira, zavre pa razcvet pristnega čustvenega življenja (Miller 1992: 32–33). Ali kot je pretresljivo dejal H. Pestalozzi (nav. v *ibid.*: 47): »Lahko preženeš hudiča iz (nav. kot v orig., op. S. K.) svojega vrta, vendar ga boš spet našel na vrtu svojega sina.« Pa še retoričen medklic – je presenetljivo, da mnogo ljudi iz takih družin kasneje izbere poklic (psiho)terapevta oz. ukvarjanje s psihologijo?

⁵⁴ Poznamo tri temeljne oblike deficitarnosti čustev. (1) Potlačjenje (represija) pomeni, da se čustvo ne doživlja, se pa posredno izraža skozi sanje, fantazije, občutke, lapsuse ipd. (2) Prikrivanje (supresija) pred-

Zaničevanje je orožje in hkrati obramba šibkega pred določenimi ne(z)aželenimi čustvi. Bolj ali manj zavestno in (ne)nadzorovano zlorabljanje moči odraslega nad otrokom ostaja v veliki meri prikrito znotraj družinskih zidov oz. celo bolj ali manj družbeno sprejeto (razen pri ubojih ali težkih telesnih zlorabah).⁵⁷ Kljub temu ne smemo pozabiti, da na eni strani obstajajo ljudje, ki klofutajo, tepejo, žaliyo itn., zavedajoč se, da s tem drugemu povzročajo bolečino. Na drugem bregu pa so mnogi starši, ki se ne zavedajo, kako boleče, globoko in zahrbtno so ranili kal Jaza svojih otrok. V večini primerov so namreč preko različnih obrambnih mehanizmov⁵⁸ ostala skrita tudi njihova lastna otroška trpljenja in prav zaradi tega dejstva postala vir novih, včasih zelo rahločutnih ponižanj v prihodnji(h) generaciji/ah (*ibid.*, str. 99–101).

Nasilna vrsta »vzgoje« je zloraba, saj otroku ne odreka le pravice do dostojanstva in spoštovanja, marveč vzpostavlja nekakšen totalitarni režim, v katerem malček niti ne more zaznati ponižanj, onečashedenja in prezira,⁵⁹ kaj šele, da bi se jih lahko ubranil. Ta vzgojni vzorec odrasli nato ponavlja – s svojimi partnerji in otroki, na delovnem mestu in v politiki, skratka kjer koli je moč prikriti strah in tesnobo globoko negotovega otroka z zunanjim položajem oblasti (prim. Skynner & Cleese 1994, str. 128–140). Tako »nastajajo« zaničevalci človeštva in diktatorji – kot otroci namreč nikoli niso izkusili spoštovanja, zato ga kasneje skušajo izsiliti s pridobivanjem visokih položajev in oblasti (Miller 2005, str. 19).⁶⁰ Tako tisti, ki načrtno

krutost ukazujejo, kakor oni, ki jo izvajajo, so najverjetneje kot otroci na lastnem telesu izkusili udarce in številne druge metode poniževanja ter se jih do potankosti »priučili«, tako da jih pozneje v enakih oblikah brez pomisleka ali občutij krivde izvajajo na podrejenih, kot so npr. otroci ali jetniki⁶¹ (*ibid.*, str. 41).⁶² Nakopičeno prestano nasilje v otroškem telesu lahko odrasli torej usmeri v druge ljudi ali celo narode, lahko pa ga usmeri proti samemu sebi, kar vodi v depresije, narkomanijo, hude bolezni, samomor ali zgodnjo smrt (*ibid.*, str. 183).

Namesto sklepa – teze za novo razumevanje dejanskega položaja otroka⁶³

(1) Otrok je vedno nedolžen. (2) Vsak otrok ima brezposojne potrebe, med njimi npr. potrebo po varnosti, zavetju, varstvu, dotiku, resnicoljubnosti, toplini, nežnosti. (3) Te potrebe so redkokdaj izpolnjene, kljub temu pa jih odrasli pogosto izrabljajo. (4) Zloraba ima posledice za vse življenje. (5) Družba je na strani odraslega, otroka pa dolži za tisto, kar mu je bilo storjeno.⁶⁴ (6) Bolj ali manj tajimo dejstvo, da otroka žrtvujemo. (7) Zato spregledujemo posledice tega žrtvovanja. (8) Otrok, ki ga je družba pustila samega, nima druge izbire, kot da travmo

⁵⁷ Trditev na srečo ni (več) absolutna, (čustveno) ozaveščanje in drugi družbeni procesi vodijo k vse bolj senzibiliziranemu zavedanju in pristopanju k pojavi mnogovrstnih oblik nasilja v družini. Prav v trenutku priprave tega sestavka je, denimo, v zakonodajni proceduri predlog slovenskega Zakona o preprečevanju nasilja v družini. Strah pred »razkritjem« je najbrž odločilni dejavnik, ki zavira popolno detabuizacijo zlorabljanja otrok. Ko bodo nekdanje žrtve začele pripovedovati, kaj se jim je dogajalo, bodo tudi terapevti (in v končni fazi vsi, ki se ukvarjajo s pojavom) prisiljeni spoznati realnost v vseh njenih (tragičnih) razsežnostih. Četudi boleče, gre za edino pot k »ozdravitvi«.

⁵⁸ Npr. zanikanja, racionalizacije (»svojega otroka sem dolžan vzgajati«), transferja (»ne oče, sin je tisti, ki mi povzroča bolečino«), idealizacije (»očetovi udarci so mi dobro deli«) itn.

⁵⁹ »Prezir je čustvo, ki ga subjekt doživlja ob objektu, katerega ocenjuje kot ne (dovolj) vredno človeško bitje« (Milivojević 2004b, str. 340).

⁶⁰ Fenomena pokornosti »oblasti« so se raziskovalci (omeniti velja zlasti T. Adorna, Milgrama in H. Arendt) lotevali z različnih izhodišč – od koncepta t.i. avtoritarne osebnosti do poslušnosti avtoriteti. Adornov koncept posebne konformistične avtoritarne osebnosti, ki je podvržena osebam z družbeno močjo in nagnjena k nepremišljenemu sledenju voditeljem, je s svojim šokantnim eksperimentom o poslušnosti avtoriteti ovrgel že S. Milgram. V eksperimentu se je izkazalo, da je večina (»normalnih«) ljudi ob prisotnosti in vodenju nekoga, ki je doživet kot avtoriteta, prostovoljno pripravljena zvesto izpolnjevati njegova navodila, četudi ta vodijo k ogrožanju ali škodovanju zdravju in življenju drugih živih bitij

(Milgram, 1990). Arendtova pa v svojem znanemu delu *Eichmann v Jeruzalemu* (*Eichmann in Jerusalem*) dokazuje tezo, da pri nacističnih zločincih sploh ni šlo za kakšne »perverzne sadiste« ali »abnormalne pošasti«, marveč za ljudi, ki »niso bili perverzni ali sadistični, temveč zelo in strašljivo normalni« (Arendt 1994, str. 276). Govorimo o ljudeh, ki za svoja ravnanja niso imeli nikakršnih osebnih motivov, saj se pravzaprav »nikoli niso zavedli, kaj počnejo« (*ibid.*: 287). V resnici posamezni storilec v mogočnem aparatu genocida ni pomemben, saj se problem razširja na celotno (v tem primeru) nacistično družbo. Ali kot pravi avtorica: »Eichmann je v vsakem izmed nas« (*ibid.*, str. 286).

⁶¹ Prim. znameniti stanfordski zaporški eksperiment P. Zimbarda (URL: www.prisonexp.org).

⁶² Vsak diktator (npr. Hitler, Stalin, Mussolini, Ceaușescu, Idi Amin, Sadam Husein idr.) zataji trpljenje v svojem otroštvu ter ga skuša pozabiti s samopoveličevanjem. Ker pa je nezavedno zapisalo vso zgodovino v celice njegovega telesa, ga nekega dne začne preganjati želja, da bi se soočil s svojo resnico. Ker tega nikoli ne more doseči, dokler svoje nekdanje trpljenje taji, je diktatorjeva »drznost« obsojena na propad in prisilno (kompulzivno) ponavljanje. Ceno za to bodo plačale nove žrtve. Pretepeni, mučeni, ponižani otroci, ki jim nikoli ni stala ob strani priča, ki bi jim pomagala, so v odraslosti praviloma zelo strpni do krutosti (starševskih figur) in očitno brezbrizni za trpljenje (zlorabljenih otrok). Za nič na svetu nočejo vedeti, da so jim nekoč sami pripadali, brezbriznost pa jih varuje pred resnico. Tako postanejo zagovorniki zla ali »zlo« samo (Miller 2005, str. 74–76).

⁶³ Povz. po Miller 1992, str. 150–152.

⁶⁴ Tudi v smislu slepega sledenja četrti božji zapovedi »starše je treba spoštovati, ne glede na to, kaj so storili«.

izrine in storilca idealizira. (9) Izrinjenje vodi v nevroze, psihosomatske motnje in zločin. (10) V nevrozi izrivamo in zanikamo prave potrebe, namesto tega pa doživljamo občutja krivde. (11) Pri psihozi se trpinčenje spremeni v blodnje. (12) Pri psihosomatskih motnjah doživljamo bolečino trpinčenja, toda pravi razlogi za trpljenje ostanejo skriti. (13) V zločinu se vedno znova izražajo zmedenost, zavajanje in trpinčenje. (14) Terapevtska prizadevanja so lahko uspešna samo, če pacient ne zanika resnice o svojem otroštvu. (15) PA veda o »otroški spolnosti« podpira slepoto družbe in uzakonja spolno zlorabo otroka. (16) Fantazije pomagajo preživeti. (17) V literaturi, umetnosti, pravljicah in sanjah pridejo večkrat na plan izrinjene izkušnje iz zgodnjega otroštva v simbolnih oblikah. (18) Če bi razumeli resnično ozadje teh razkrinkanih izpovedi, bi jih družba zavrnila. (19) Posledic storjenega zločina ne moremo odpraviti, če sta storilec in žrtev slepa in zmedena. (20) Nove zločine je mogoče preprečiti, če žrtve spregledajo – s tem odstranimo ali oslabimo kompulzivno prisilo. (21) Če nedvoumno in nepreklicno odkrijemo, kaj se skriva v dogajanju v otroštvu, lahko poročila prizadetih pomagajo družbi in znanosti, da spremenita svojo zavest.

Literatura

- Alder, C., Polk C. (2001): *Child Victims of Homicide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Allen, J. R., Allen B. A. (1972): The Role of Permission in Life Script. *Transactional Analysis Journal*, l. 2, št. 2, str. 72–74.
- Arendt, H. (1994): *Eichmann in Jerusalem – A Report on the Banality of Evil*. New York: Penguin Books.
- Beer, U. (1993): *Več nežnosti, več ljubezni*. Ljubljana: DZS.
- Berne, E. (1975): *What Do You Say After You Say Hello – The Psychology of Human Destiny*. London: Penguin Books.
- Bertok, M. (www): *Predstavitev transakcijske analize*. <http://users.volja.net/sloventa/glavna.htm> (8. 12. 2007)
- Bowlby, J. (1965): *Maternal Care and the Growth of Love*. London: Penguin Books.
- Cajner, I. (1993): Osobne i sociodemografske karakteristike počiniljica čedomorstva. *Kriminologija & socialna integracija*, l. 1, št. 1, str. 75–87.
- Deisinger, M. (2002): *Kazenski zakonik s komentarjem – poseben del*. Ljubljana: GV Založba.
- Forward, S. (1999): *Čustveno izsiljevanje – kako vplivajo ljudje na nas s strahom, dolžnostjo in krivdo*. Ljubljana: Tangram.
- Gostečnik, C. (1998): *Ne grenite svojih otrok*. Ljubljana: Brat Francišek, Franciškanski družinski center.
- Gostečnik, C. (2004): *Relacijska družinska terapija*. Ljubljana: Brat Francišek, Franciškanski družinski center.
- Goulding, M., Goulding, R. L. (1979): *Changing Lives Through Redecision Therapy*. New York: Brunner-Mazel.
- Kanduž, Z. (2007): *Kriminologija – (stran)poti vede o (strah)potih*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Kazenski zakonik (KZ)*. Uradni list RS, št. 63/94, popr. 70/94, 23/99, 40/04.
- Kjeldal, S. E. (2004): Susan Smith and her Children. *Critical Criminology*, l. 12, št. 3, str. 265–284.
- Kmet, S. (2007a): »Slovenska zavist« – psiho(pato)logija emocije ali »nacionalni karakter«? *Pamfil*, v tisku.
- Kmet, S. (2007b): Pomanjkljivosti zakonske ureditve kaznivega dejanja detomora? *Pravna praksa*, l. 26, št. 38 (4. 10. 2007), str. 18–20.
- Kmet, S. (2007c): Ob rob študijskemu dnevu »Raziskovanje zakonske terapije in zakonska terapija«. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, l. 58, št. 2, str. 221–222.
- Kmet, S. (2007d): Nekatere psihološko-kriminološke razsežnosti seksualne zasvojenosti. *Zbornik znanstvenih razprav*, l. 67, str. 187–209.
- Kohut, H. (1989): *The Analysis of the Self – A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorder*. Madison: International University Press.
- Kristančič, A. (2002): *Socializacija agresije*. Ljubljana: AA Inserco, svetovalna družba.
- Milgram, S. (1990): *Poslušnost avtoritetu*. Beograd: Nolit.
- Milivojevič, Z. (2004a): *Ego stanja*. [http://health.groups.yahoo.com/group/TACENTER/files/TA%20101/\(12.12.2007\)](http://health.groups.yahoo.com/group/TACENTER/files/TA%20101/(12.12.2007))
- Milivojevič, Z. (2004b): *Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.
- Milivojevič, Z. (2004c): *Formule ljubavi – kako ne upropastiti sopstveni život tražeći pravo ljubav*. Novi Sad: Prometej.
- Milivojevič, Z. (2004d): *OK pozicije*. Novi Sad: TA Centar.
- Milivojevič, Z. (2004e): *Referentni okvir*. Novi Sad: TA Centar.
- Milivojevič, Z. (2004f): *Simbioza*. Novi Sad: TA Centar.
- Milivojevič, Z., Bilban K., Kokelj V., Kramberger M., Steiner T., Kožuh B. (2007): *Mala knjiga za velike starše – priročnik za vzgojo otrok*. Novi Sad: Psihopolis institut.
- Miller, A. (1992): *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.
- Miller, A. (2005): *Upor telesa – telo terja resnico*. Ljubljana: Tangram.
- Motz, A. (2001): *The Psychology of Female Violence – Crimes Against the Body*. Hove: Brunner-Routledge.
- Možina, M. (1992): Slovarček psihoanalitičnih izrazov. V: Miller A.: *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.
- Norwood, R. (1988): *Ženske, ki preveč ljubijo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Palermo, G. B. (2002): Morderous Parents. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, l. 46, št. 2, str. 123–143.
- Rozman, S. (1995): *Zaljubljeni v sanje*. Ljubljana: Dan.
- Rozman, S. (1998): *Peklenska gugalnica*. Ljubljana: Vale-Novak.
- Salecl, R. (2007): *O tesnobi*. Ljubljana: Sophia.
- Schiff, J. L. (1975): *Cathexis Reader – Transactional Analysis of Psychosis*. New York: Harper & Row.
- Sills, C., Hargaden, H. (2003a): An Introduction, Some Reflections and a Challenge! V: Sills, C., Hargaden, H., ur.: *Ego States – Key Concepts in Transactional Analysis*. London: Worth Publishing.
- Sills, C., Hargaden, H., ur. (2003b): *Ego States – Key Concepts in Transactional Analysis*.
- Skygger, R., Cleese J. (1993): *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.
- Spitz, R. (1946): Anaclitic Depression – An Inquiry into Genesis of Psychiatric Conditions in Early Childhood II. *The Psychoanalytic Study of the Child*, l. 2, str. 313–342. New York: International Universities Press.

45. Steiner, C. (1990): **Scripts People Live – Transactional Analysis of Life Scripts**. New York: Grove Press.
46. Stewart, I., Joines V. (1987): **TA Today – A New Introduction to Transactional Analysis**. Nottingham & Chapel Hill: Lifespace Publishing.
47. Tilney, T. (1998): **Dictionary of Transactional Analysis**. London: Whurr Publishers.
48. Tratar, M. (2007): Rojstvo – izziv partnerskega odnosa. **Socialna pedagogika**, l. 11, št. 2, str. 237–260.
49. URL: www.prisonexp.org (17.12.2007)
50. Watson, L. (1995): **Dark Nature**. New York: Harper & Collins.

Transaction analytical and psychoanalytical views on infanticide

Saša Kmet, LL.B., Young Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law,
Poljanski nasip 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

A paper is concerned primarily with the criminal offence of infanticide and explains this phenomenon by the findings of psychoanalysis and transactional analysis, a psychological paradigm based on psychoanalysis. The extensiveness of psychoanalytical and transactional analytical views on these problems enables suitable well-founded excursions into numerous related areas, such as the psycho(patho)logy of symbiosis in efforts at transactional analysis, and two-sided (contemporary) mother-child anxiety or “dramatic character”, with frequently unimagined tragic consequences, especially from the point of view of psychoanalysis. The interweaving of the two psychological orientations provides insight into a broader perception of these topics, but cannot go into details due to the nature of things. However, it enables the foundations to be laid for further studies, the relevance of which cannot be denied either by psychologically oriented criminology or by criminal law. The legal provisions concerning the criminal offence of infanticide that are currently in force are in the author's view far from adequately regulated.

Keywords: infanticide, psychoanalysis, transactional analysis, criminology, criminal law

UDC: 343.622 + 159.964.2